

Wollman, Frank

Obecná hlediska

In: Wollman, Frank. *K metodologii srovnávací slovesnosti slovanské*. Brno: Filosofická fakulta s podporou Ministerstva školství a národní osvěty, 1936., pp. [5]-17

Stable URL (handle):

<https://hdl.handle.net/11222.digilib/126606>

Access Date: 30. 11. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

I. Obecná hlediska.

Z nečetných příspěvků, hledících k vlastním problémům srovnávacího studia literatur slovanských a lidového podání slovanského, které se vynořily v hojném počtu článků, řešících slavistické problémy se stanoviska obecného po r. 1926 a zejména po r. 1929, jistě nejdelší a nejvážnější je stať Konrada Bittnera *Methodologisches zur vergleichenden germanisch-slavischen Literaturwissenschaft* (*Germanoslavica* III, 1935, p. 1—18, 241—276). Bittner chce podat řešení celého problému srovnávacího v slovanských literaturách a přihlíží také svým způsobem k polemice o ústřední otázku, nadhosenou a negativně zodpověděnou v oboru literatur W. Lednickým v článku „*Existe-t-il un patrimoine commun d'études slaves?*“ (*Le Monde slave* 1926, IV, p. 411)¹. Bittner je v těsném vztahu k části methodologické literatury a dodává si zřejmě váhy posledního slova v diskusi. Hodí se tudíž jeho stať jako východisko dané problematiky, nehledíc ani k tomu, že srovnávací literární slavistika musí se s ní kriticky zabývat, a to v několika důležitých bodech zásadních a v řadě faktů filiačních a historických.

Budeme sledovati tedy nejprve vývody Bittnerovy a připojujati své kritické poznámky.

V kapitole 1. *Name und Begriff* rozhoduje se ihned B. mezi názvy: *vergleichende Literaturgeschichte*, *allgemeine Literaturgeschichte*, *europäische Literaturwissenschaft*, *Weltliteraturwissenschaft*. Označení „*vergleichende Literaturgeschichte*“ zdá se mu upevněno (*consensus omnium*). Nezkoumá nijak methodické rozdíly, které se ukrývají v těchto různých termínech a podává hned jakousi stručnou historii srovnávacího studia, zaměřenou ovšem především k německé práci. Tedy hned od Schleglů přejde na Herdra, který je pro něho „*der Schöpfer nicht nur der nationalen, sondern auch*

¹ Srov. mou recenzi „Slovanské literatury“, *Česká Revue* XX, 1927, str. 75.

der vergleichenden Literaturwissenschaft“ (l. c. 1), při čemž se dost neohlíží na zjištění E. Meriana-Genasta (*Voltaire und die Entwicklung der Idee der Weltliteratur* 1927), ačkoli ho cituje. I v české literatuře vědecké máme leccos o předchůdcích Herdrových, tak zejména spis V. Tillův *Filosofie literatury u Taina a předchůdců* (1902), z kterého kromě citovaného spisu mohl Bittner uvést leccos s prospěchem, aby práce Schleglů a zásluhy Herdrovy nevisely jen v německém vzduchu. Vždyť známe už vývoj, který vedl od renesance a humanistů k literárním filosofům francouzským a anglickým XVII. a XVIII. století, víme, že už abbé Dubos († 1742) zdůraznil teleologii přírodních změn jako podmínek v rozvoji literatury a umění podle plánu stanoveného Stvořitelem, víme, že předchůdcem Herdrovým nebyl jen Voltaire, který ve svém mladistvém spisu došel už k organickému pojetí světové literatury, leč i Fréron, Diderot a jiní; známo je také na př., že Marmontel přemýšlel už dost vědecky o literární látce, že do studia literárního uváděl už vědecké metody, že modifikuje už starší Fontenellův názor o vlivu přírody na vývoj poesie evropské ideou závislosti tvoření na řecké pravlasti, že už koná kritiku historickou, kterou zdokonalil později Herder, atd.

Schází ovšem stále souborné dílo, které by vyšetřilo důkladně vztahy Herdra, Schleglů a jiných Němců k předchůdcům, ale máme aspoň dobré postřehy, které sem tam hodnotí toto počáteční srovnávací studium; na nejasnost fraseologie, na neschopnost vytknouti charakteristické zvláštnosti, na nedostatek konsekventního provedení srovnávacích zásad u německých romantiků, zejména u A. W. Schlegla, ukázal už Wetz ve stále významném úvodu k svému Shakespeareovi¹.

Měl-li Bittner na mysli informační úvod, měl býti úplnější a. podati aspoň tolik, co podává P. van Tieghem v příručce *La littérature comparée* (1931), kterou B. jinak dále celkem sleduje. V líčení vývoje komparačního studia uniká mu retardační moment, kterým působilo speciální studium národních literatur na badání komparační². U B. zanikají také spojnice, které vedou od prvního

¹ W. Wetz, *Shakespeare vom Standpunkte der vergleichenden Litteraturgeschichte* I, 1890, str. 34.

² Také zde má Wetz dobrý postřeh. Při všem obdivu své doby k Tainovi a k výsledkům jeho psychologického srovnání dramatiků a romanopisců fran-

náběhu srovnávacího badání na počátku XIX. století k jeho rozkvětu ve Francii a Německu koncem století.

Tím méně se tímto spíše zkomoleným než zhuštěným náčrtem řeší důležitá otázka, nadhozená v nadpise kapitoly, *jméno a pojem*. Ani to, co tvrdí ve větě „Mit den Hauptstationen der Entwicklung unserer Wissenschaft ist auch die immer tiefer gehende Verwurzelung der Bezeichnung unserer Wissenschaft als vergleichender Literaturwissenschaft gegeben“, z toho přehledu neplyne. Bylo by lépe citovati příslušné stránky z Tieghema nebo z jeho zkrácené úpravy od Iva Hergešiče (Poredbena ili komparativna književnost 1932). Ale přece záleží na pojmu více než na jménu. A právě pro vývoj pojmu dělá B. velmi málo. Nekonečně více měl by začátečník z citovaného už úvodu Wetzova, psaného před půl stoletím. A získal by z něho i sám Bittner. Vždyť přece již dvojtitost názvu v Baldenspergerových *Mélanges d'histoire littéraire générale et comparée* (1930) vyžaduje výkladu a Bittner našel by výklad už u Wetz. B. se dopouští po prvé osudného omylu, myslí-li, že jsou to prostě jen „vysvětlivky a doplňky k slovu a pojmu *littérature comparée*“ (str. 3). Také název „evropská literatura“ nedá se jen tak beze všeho označiti jako „*gewollte räumliche Begrenzung*“, jako „*die größte Unterabteilung der vergleichenden Literaturwissenschaft*“ (str. 4). Příčiny leží přece ve vývoji předmětu.

B. dělá dobře, když se v dalším poučuje u Fritze Stricha; ale už sám název Strichovy zajímavé a v mnohých částech cenné studie *Weltliteratur und vergleichende Literaturgeschichte* (v Ermatingrově sborníku *Philosophie der Literaturwissenschaft* 1930, str. 422) měl ho vést k hlubším úvahám o jménu a pojmu. Nechápu, jak může B. světově rozhlednému a světově poučenému Strichovi imputovati „*heimische Überlieferung*“, tomu Strichovi,

---

couzských a anglických uvědomuje si Wetz odchýlné úkoly srovnávací vědy: „*Eine der wichtigsten Obliegenheiten der vergleichenden Litteraturgeschichte, der Nachweis, wie die einzelnen ästhetischen Begriffe in der Litteratur erscheinen, fällt außerhalb der Aufgabe, die Taine sich stellt, und wo unsere Wissenschaft ihn zu führen unternimmt, muß sie über den Franzosen hinausgehen.*“ (I. c. 38.) *Mutatis mutandis* lze to říci o všech psychologicko-sociologických methodách, nevycházejících z tvarů slovesných a zaměřených jednostranně k „*Nationalliteratur*“.

který pronáší zdánlivý paradox: „Ein literarisches Werk gehört vielleicht erst dann zur Weltliteratur, wenn es nicht nur zur europäischen Literatur gehört“ (l. c. 423). B. se také měl Stricha držet místo hromadění citátů a parafrází z Korffova „Geist der Goethezeit“. V kontextu Korffově je osvětleno aspoň s jeho hlediska klasicko-romantické chápání dějin, ale u Bittnera visí vše žalostně v povětří. Citáty toho druhu, jako že Herder pokládal „každý národ za samostatný výtvor z boží ruky“ (l. c. 4), že proto hleděl pochopiti básnění každého národa a hledal v něm boží určení (jako ovšem už dříve abbé Dubos) a jiné podobné názory, Voßlerem nebo Bittnerem obměňované, o nic blíže nás nepřivádějí z historického materiálu k literárněvědným pojmům, zejména ne k Weltliteratur, schází-li zde zejména základní poměr k látce: objektivní srovnávání. A tato chyba se stupňuje, má-li se takto (jen a jen „heimisch“) dospěti ke Goethově koncepci a ideálu světové literatury (Weltliteratur).

Nejen u Stricha, leč i u Tieghema i u Hergešice je význam Goethův načrtán lépe a pravdivěji. B. se přece má ohlížeti na soud jiných, jde-li o věci zjištěné. „Odkud se datuje světová literatura? Od Goetha, praví někteří němečtí patrioti. Ale jak se často stává, i tentokrát věc existovala už před názvem. Proto jiní (J. Texte) přemísťují hranici k Rousseauovi, pokládajíce ho za otce literárního kosmopolitismu, který opět mnoho dluží anglickým myslitelům“, praví už i Hergešic (l. c. 13). Ale ve svém patriotismu jde B. ještě dále. Celý Goethe se musí důkladně nacionalisovat. Mizí rys svobodné individuality německého spisovatele, který zdůrazňuje Strich podle paní de Staël (l. c. 431), přejde se výklad originality, jak si to Goethe z časopisu Globe sám přeložil („alles, was höchst originell ist, d. h. stark gestempelt von dem Charakter eines besonderen Mannes oder einer Nation“, srov. Strich l. c. 432). Zapomene se ovšem na celou atmosféru doby Řečí k německému národu. Zůstanou přirozeně disparátnosti toho druhu, jako citát z A. W. Schlegla „Universalität, Kosmopolitismus ist die wahre deutsche Eigentümlichkeit“ (Bittner l. c. 6) a „die deutsche Idee der Individualität und Originalität“ (Strich l. c. 432). Kde zůstala pak „heimische Überlieferung“ u Stricha?

Nezůstává potom Bittnerovi místo na promyšlení takých dilemmat, jako je na začátku odstavce (l. c. 9): „Goethes Idee einer

europäischen oder Weltliteratur“. Už ovšem Strich Goethovu Weltliteratur v duchu Goethově modernisoval. Za sto let se kulturní svět neobyčejně rozrostl, ale místně se zmenšil. Dnes by Goethe už pro rozšíření svého díla chápal světovou literaturu jen v rámci světa, nejen Evropy. Vždyť Amerika si za těch sto let dobyla svého místa ve světové literatuře.

Na konci kapitoly Name und Begriff praví B. toto: „Sind wir nach all dem idealen Planen Goethes nicht berechtigt, ja verpflichtet, das vielfach verschlungene geistige Weben innerhalb der literarisch tätigen Völker Weltliteratur zu nennen und die Erforschung der hin und wider schwingenden Beziehungen zwischen den Literaturen der einzelnen Völker Weltliteraturwissenschaft? Die Gründe, die Fritz Strich dafür vorbringt, sind durchaus überzeugend. Und als weiterer käme noch hinzu, daß Wort und Begriff der Weltliteratur und damit auch der Weltliteraturwissenschaft gleichsam im Schatten und unter dem Schutze eines der größten Genien der Menschheit, Goethes, fortwirken würden“ (l. c. 10).

Je to krásně řečeno, těší nás, že máme starého Goetha mezi patrony naší vědy, skláníme se se stejným obdivem před jeho geniem, ale nesouhlasíme již dnes s naléhavým tónem, dovolávajícím se Goethovy záštity pro vědecký obor, který si vybojoval dávno své pevné místo ve světě, už dávno před Frickem Strichem. Má-li to být resultát kapitoly, bylo by na nás klásti otazníky a — vykřičníky. Především „das vielfach verschlungene geistige Weben innerhalb der literarisch tätigen Völker“, to všechno nemusí ještě být „Weltliteratur“ podle chápání Strichova, kterého se B. dovolává. Strich na počátku své studie vyloučil ze svého pojetí Weltliteraturgeschichte (Weltliteraturwissenschaft) ovšem dost neurčitě binární vztahy, ale přesto je patrné, že rozeznával mezi la littérature comparée a la littérature générale asi tak, jako je to v příručkách Tieghemově a Hergešićově a jinde, jak to ty příručky citují. K této klasifikaci vede už půlstoletý vývoj. Také v německé srovnávací vědě. Už Wetz rozeznával v srovnávacím literárním badání trojí druh, universálněhistorický, internacionální a srovnávací. Spojoval prvé dva druhy jako historické, třetí pokládal za podstatně analytický (analyticko-kritický). Proto tento třetí druh nazýval „die im engeren Sinne vergleichende Literaturgeschichte“ (l. c. 4—5).

Ale nevíme, zdali si uvědomuje ten rozdíl B. Rozdíl ten není nepatrný; má důsledky methodické. S noetickou stránkou Strichových vývodů budeme nuceni ještě se zabývatí jednak pro samu problematiku, jednak pro nepříznivý vliv některých vývodů na Bittnera. Noeticky zůstal B. tam, kde byl na počátku kapitoly: jména a pojmy nedefinoval, jejich vzájemný poměr neosvětlil. Po přečtení jeho kapitoly mohl by se neinformovaný čtenář ptáti stejně jako na začátku: „vergleichende Literaturgeschichte“ (Bittnerův „consensus omnium“) či Weltliteraturwissenschaft? Či obojí vedle sebe? Či jsou to dva cykly do sebe zapadající?

Podle německé tradice od Wetze po Stricha nejsou pod těmi termíny pojmy koordinované. To ukáží úkoly s nimi spojované.

V 2. kapitole *Wege und Ziele* počíná B. větou matného smyslu: „Die Weltliteratur baut sich heute aus den Nationalliteraturen zusammen.“ Musí však význam nacionálních literatur jako totalit pro vývoj světové literatury přece jen omezit: „jedoch ist Weltliteratur in unserem heutigen Sinne nicht einfach die Summe aller Nationalliteraturen, sondern sie ist das Ergebnis der hin und wider wechselnden Persönlichkeiten, Gestalten, Motive, Ideen, Stile“ (l. c. 10) a dokládá to Strichovou definicí světové literatury: „also diejenige Literatur, welche kraft ihres eigenartig nationalen und allgemein menschlichen Gehaltes von überräumlicher und überzeitlicher Geltung ist“ (Strich l. c. 433—434). Jak je vidět, kolísá se tu stále mezi oběma póly problému Goethovy „allgemeine Weltliteratur“, jak je naznačil Goethe: na jedné straně organismy národních literatur, na druhé straně harmonie, dohoda ve smyslu morálně estetickém. Hergesíe ve své příručce (str. 7—9) málo slovy naznačil toto základní napětí lépe. Methodické punctum saliens je však v tomto: východiskem světové literatury nejsou organismy národních literatur, leč jednotlivé tvary ve svých strukturních vztazích. K této stručně opravě vrátíme se později.

Dále chce pak Bittner zachytiti „tvář světové literatury“ v průběhu dějin. To, co obzíravý Strich sonduje hypoteticky v dvou-tisíciletém literárním dění (l. c. 434—438), dostává heslovitý a kusý ráz v Bittnerově především politicko-historickém aspektu. Uniká mu hned dvojpólovost antického světa, není zde zmínky o mediterranní fluktuaci kulturní a o jejích střediscích (tak na př. o alexandrijském

středisku a jeho vlivu na vývoj světové literatury středověku a ovšem není zde zmínky také o účasti Byzance a orientální kultury). Východ zde paraduje jen tradiční literaturou. Ottonská renesance se nedoceňuje pro vývoj národních literatur a stejně druhá renesance není chápána ve svých protikladech. Není zde zmínky o protireformaci a baroku a úloha církví, katolické zejména, v náčrtu mizí. A tak jsme zase hned skokem u Goetha. Teprve z dalšího odstavce chápeme, proč je zde taký neúplný přehled, plynoucí jakoby jen z představy „des heiligen römischen Reiches deutscher Zunge“. Zdůrazňuje se zde podle Voßlera význam národa (das Volk) na literární tvorbu a tím na světovou literaturu. Ještě že B. poznamená, že Voßlerův „nález“ sahá až k Herdrovi; této staroromantické mystiky národa, která ožívá v novoněmeckém totalitním pojetí, je ostatně také velmi mnoho u Stricha. Ovšem Strich má již jakési literárněvědné vidění organismu světové literatury a hledí s tím srovnati tuto teleologickou mystiku. Princip výběru, Strichem nadhozený (str. 425), stává se u Bittnera národní funkcí, která se spojuje s funkcí přetváření (l. c. 12). Harmonický, výběravý organismus Goethovy a Strichovy nadnárodní Weltliteratur stává se tu vlastně jen plodem národních kolektiv. Zaniká tu úplně jednotlivec, který jako Rousseau, Voltaire, Goethe a mnozí jiní je svým individuálním vědomím nositelem internacionálního vědomí literárního. Není divu, že se pak B. vrací k Heglovým vývojovým epochám: „jedes Volk wird im geistigen und literarischen Geschehen Europas einmal führend“ (str. 13) a že ovšem — zase podle Hegla — literární světová kultura vrcholí německou.

Když už bylo do Weltliteratur uvedeno tolik historiosofických ideí, tolik dedukcí, čerpaných ze vzduchu, tolik svůdné filosofie a tak málo ověřených faktů, proč by si B. nemohl dovolit následující vzletné tirády podle Korffova „Geist der Goethezeit“? „Inzwischen wächst in Deutschland aus dem innersten Wesen des deutschen Volkes heraus eine neue Bewegung heran, der deutsche Idealismus, in der deutschen Literaturgeschichte in die Dreiheit von Sturm und Drang, Klassik und Romantik zerschlagen. Die deutsche Wissenschaft gliedert die Einheit in eine Dreiheit, der Westen und auch der slavische Osten sehen und empfinden den deutschen Idealismus als Einheit. Die Faustische Sehnsucht nach dem Erfassen des Unendlichen und Ewigen, Verinnerlichung und Vertiefung des

Einzelmenschen, der Einzelpersönlichkeit gegenüber der Allgemeinheit, die Heiligung des Einzelwesens als organischer und originärer Einheit wie auch der nächsthöheren Einheit, des Volkes, oder kurz der romantische Geist wird im geistigen Weltgeschehen herrschend und bleibt es in der ersten Hälfte des 19. Jhs“ (l. c. 13—14). Jenže takové „Betrachtungen“ mají málo společného s vědou o světové literatuře, a osvětlujíce „cesty a cíle“ jen s úzkého německého hlediska přelomu dvou epoch, dopouštějí se právě největšího methodického omylu ve vědě o světové literatuře: místo orlí perspektivy je tu žabí perspektiva. Slovanské literatury se do tohoto náčrtu ovšem vůbec nedostaly. Přirozeně po vylíčení německého vrcholu literární světové kultury upadá B. do neodůvodněného vědeckého defaultismu: „Aus dem vielstimmigen Chor der Völker Europas nach der Überwindung des romantischen Geistes läßt sich anscheinend bis auf unsere Zeit noch keine führende Stimme heraussondern...“ etc. (l. c. 14). Methodická stránka Bittnerova nejeví se ani tu v nejlepší světlo, i když připustíme široké možnosti individuálního pohledu historiosofického.

Především „slovanský východ“ nechápe německý idealismus tak jednotně, jak si myslí Bittner. Dokonce ne však skutečný slovanský východ. Ten, poučen sociologicky, vidí zde řadu antinomií. A srovnávací věda internacionální teprve by nemohla přijmouti Korffovu-Bittnerovu filosofii t. zv. Goethovy doby. Nepřijímá to ostatně ani německá věda veskrze. Z E. Troeltschovy významné studie *Naturrecht und Humanität in der Weltpolitik* (1922) byl by se Bittner mohl poučiti o významu německého romantického idealismu. Zejména stojí za úvahu Troeltschův názor, že romantika je obratem pro Němce, že se tu německý vývoj odštěpil od obecně evropského. Troeltsch ukázal, jak kult empiricko-individuálního státu, jak jej zplodila romantika, vedl k proměně původního idealismu v „tvrdý realismus“, v „pohrdání obecnou ideou lidskostí“ a „v bezideové ctění násilí“. Ačkoli diagnosa Troeltschova je dobře založena, neztotožňuji se s ní veskrz. Chci ukázati jen, že se světové literární dění nekončí německou romantickou ideou a že je ještě otázka, jaké v něm má tato idea místo, nebyla-li spíše brzdou než iniciativou. A dále: že k závěrům se nedostaneme historiosoficky, leč rozbořem literárně-vědných faktů. A konečně je nepochybné, že jakákoli premisa nacio-

nální a její generalisování v problému světové literatury jsou škodlivé. V světové literatuře podle Goetha, jeho předchůdců i pokračovatelů je totalita jedna: humanitas, lidstvo a lidství, nikoli jeden stát, jeden národ, ani skupina států nebo národů.

V kapitole 3. dává si B. hned v nadpise otázku: „*Was ist nun Gegenstand der vergleichenden Literaturwissenschaft?*“ a hned si odpovídá: „*Die gesamte Weltliteratur in ihrem geschichtlichen Werden bis zu ihrem gegenwärtigen Sein*“ (l. c. 14). Slovo „Weltliteratur“ není tu nijak definováno, ale jeho smysl objevuje se v dalším. B. je chce určit takto: „*Die Weltliteratur baut sich aus den National-literaturen und ihren wechselseitigen Beziehungen auf.*“ Co bylo odlišeno francouzskou školou, co odlišil také Strich, to zde vystupuje opět pohromadě ještě patrně za vlivu historicko-positivistické představy Nationalliteratur, kde někdejší positivistská kausalita se nahrazuje metafysikou tvůrčího národního kolektiva. Že je tomu tak, prozrazuje o něco dále poznámka o snaze nynější německé vědy spojití ostřeji filosofické myšlení a „Volkstum“ a o něco málo před tím srovnání nacionální „Umhegtheit“ národní literatury s jinými uměními, s výtvarným a hudebním.

Tedy ta Weltliteratur, která byla pro Voltaira, Rousseaua, Goetha, Herdra jednotou v mnohosti, kde světová třídící a tvůrčí harmonie měla nejvyšší iniciativu, stává se prostě nyní jen výslednicí národních organismů a jejich vztahů. Zdůrazňuje se druhý pól Herdrova názoru, Volksgeist se propracovává ze znaku, kterým byl Herdrovi k poznání světového genia, na samu podstatu; už Strich udělal k tomu náběh: „*Die Weltliteratur gleicht somit einem lebendigen Organismus, dem die nationalen Literaturen als Glieder dienen, und in welchem jedes dieser Glieder seine besondere und notwendige Funktion zu erfüllen hat*“ (l. c. 427). Toto chápání, téměř biologické, přejímá za své B. Uniká jeho pozornosti literárněvědná modifikace představy u Stricha, zejména poukazem na antinomii v charakteru národních literatur, na společný chod evropských literatur, na princip výběru atd. Zdůrazňování duchovědějinných perspektiv při tomto pojetí působí jako vigneta na nesprávném místě. Ovšem také nikterak neplyne a nemůže plynout z tohoto biologicko-metafysického chápání národa vlastní předmět srovnávacího literárního badání: komplex uměleckých slovesných struktur. „*Die nationalen Schrifttümer fassen*

nicht alle geistigen Äußerungen in Kunst und Wissenschaft eines Volkes in sich, sondern nur jene Werke, in denen Gehalt und Gestalt in organischem Zusammenklang stehen, alle jene Werke also, die aus organischer Nötigung heraus die künstlerische Sprachform tragen“, praví B. (str. 14). Je zde, jak je vidět, mnoho povídání o „organismech“, „organických“ pochodech a pod. Těmi truismy leccos se dá zastříit, málo vysvětlit. Také není vysvětlením uměleckého tvaru nějaké „organické nutkání“ (organische Nötigung) a zejména nesmyslem by bylo uváděti všecek umělecký tvar jen na působení organismu národního: *samým pojetím slovesného tvaru, umělecké struktury, stojíme již jednou nohou ve světové literatuře*. To věděl ještě v německé literární vědě Hettner, který na stěstí unikl ještě přívalu pozitivistického historismu. On vycházel ještě od „dějinných ideí jako určitých duchovních sil, přesvědčení, požadavků a impulsů, které pro své rozplozovací působení zůstávají nesmrtelné a z jedné země, časového období nebo člověka přecházejí k druhému“¹. V literárním vývoji zatím dospěli jsme k pojmu struktury, kterému byl by Hettner pravděpodobně dobře rozuměl. Překonáváme jím také dualismus obsahu a podoby (Gehalt und Gestalt), který dělá takové těžkosti Bittnerovi. O tom bude řeč dále.

Co praví B. v dalším odstavci o členění masy problémů srovnávací vědy literární, neblíží se ani už Hettnerovi; to je ve svém plánu z ovzduší pozitivistického historismu minulého století. Samo pojetí pěti jednotek (Einheit) má historickou pozitivistickou zdánlivou jasnost a — nedomyšlenost. Poslední dosažitelnou jednotkou v národní literatuře je umělecké dílo („die lezte und unteilbare, weil organisch gewachsene Wesenheit, str. 15), druhou jednotkou je osobnost umělcova neboli celek uměleckých děl, třetí vyšší jednotka jsou skupiny osobností, školy, pak čtvrtou jednotkou jsou podle známé metody generace a časová období, a na konec ovšem „das Gesamtvolkstum“. A srovnávací badatel podle Bittnera pak jen zkoumá, co tyto jednotky daly světové literatuře.

Jenže s touto historickou garniturou, která je ostatně v neousouhlasu s naddobovým a nadmístním významem děl světové lite-

---

¹ Srov. Franz Schultz, Die Entwicklung der Literaturwissenschaft, E. Ermaningerova Philosophie der Literaturwissenschaft, str. 22.

ratury, jak jej B. přijal od Stricha, by se B. nikdy nedostal ke skutečnému organismu srovnávací literatury, nemluvic ani o generální literatuře; zůstal by vždy jen ve „vlivologii“, t. j. na povrchu tvarů a „vlivů“. Pro každého srovnávacího badatele je ovšem základní jednotkou umělecké dílo samo jako tvar, struktura. Umí se dívat na ně celistvě (to je předpoklad jeho působnosti), ale umí je také analyzovat. A tím se právě liší srovnávací badatel od historika jedné národní literatury, kterému běží především o časoprostorovou kauzalitu takových jednotek. Jinými slovy třídění mas srovnávacích problémů není určeno stanicemi národních literatur, jak je vidíme v jednotkách Bittnerových, a to už ani ne docela v literatuře srovnané; v literatuře generální řídí se především imanentními zákony tvarů a samohybností struktur, jak o tom bude ještě řeč. Proto dnešnímu srovnávacímu strukturalismu jeví se zbytečné přesvědčovat podle Tieghema, že thematologie (Stoffgeschichte) je předmětem srovnávací vědy (str. 17); naopak bylo by nejvýše třeba dokazovat, že ideologická „vlivologie“ (snad také by se to dalo nazvat kulturologií v širším smyslu) sem náleží a pokud¹. Tak zvaný negativní vliv (to jest obrana proti vlivu), který zdůrazňuje B. podle Stricha, aniž ho cituje, náleží ovšem do kritérií srovnávacích. Ale nelze to dokládati příklady toho druhu, jako že „v obraně proti francouzskému pravidlovému tlaku vrůstalo polské písemnictví do romantiky“, nebo že odpor proti „shnilému západu“ zrodil v Rusku ze sebe slavofilské hnutí. Přece tam i zde hnací síly byly jiné; uvedené negativní vlivy byly sekundární a svědčí to o neznalosti organismu těchto národních literatur, pokládá-li je B. za dominanty.

Ačkoli celá tato kapitola o předmětu srovnávací literární vědy je dost nejasná, zejména stálým zdůrazňováním nacionálnosti a nacionální literatury, je konečně jasné zejména z postupu a třídění srovnávací problematiky, že názvem „Weltliteratur“ Bittner — v protivě k německé tradici od Goetha až po Stricha — rozumí snad to, co francouzská škola někdy nazývá „*littérature internationale*“. Jenže francouzská srovnávací škola už rozlišila a metodicky propracovala dva typy: a) *littérature comparée* a b) *littérature géné-*

¹ Srov. mou stať Věda o slovesnosti, Slovo a slovesnost I, 196, 199.

rale. (Srov. Tieghem l. c. 175 a d., Hergesic l. c. 11 a d.) Také Strich, sleduje Goethovu německou tradici ideologie světové literatury, názvem Weltliteratur rozuměl jen to, co francouzská škola nazývá „littérature générale“, a stanovil hned v úvodě své studie její poměr k „littérature comparée“; odtud plyne také název jeho studie „Weltliteratur und vergleichende Literaturgeschichte“. Proto Strich také pro vědu o Weltliteratur volí název „Weltliteraturgeschichte“ nebo „Weltliteraturwissenschaft“.

Překvapujícím způsobem B. nepochopil dosažené už výsledky komparativního studia, výsledky tak důležité methodicky. Zdálo by se, že v kapitole „Geistesgeschichtliche Bewegungen oder Stile“ (str. 17) bude aspoň zčásti práv koncepci světové literatury. Ale Farinelli svou studií o „romantismu ve světě latinském“ náleží do Weltliteraturwissenschaft, ukazuje-li nejen tvoření romantiky u Románů, nýbrž také a hlavně vztah románské romantiky k světové, místo latinské romantiky v světové romantické ideologii, v romantickém světovém vědomí. Práce Murkova o romantice u Čechů za vlivů německých nezůstala torsem, jak praví B. (l. c. 17), jen proto, že měla být prozkoumána romantika celé Slavie, leč se stanoviska světové literatury musil by zde býti také poměr romantiky slovanské nejen k německé, leč též k světové. Proto také je rozdíl, mluvíme-li na př. o vlivu Tolstého jako umělecké jednotky (srov. Bittner l. c. 16) a o vlivu tolstojismu (srov. Tieghem l. c. 176), čímž rozumíme už celý komplex struktur, chápaný s dostatečně volného hlediska mezinárodního, integrujícího a abstraktního.

Není mou vinou, že opakuji tu věci známé z příruček. Ale bylo to nutné jednak pro uvedení názorů Bittnerových na dnešní vědeckou míru, jednak pro další stanovisko k slovanským literaturám. Jestliže B. chtěl dáti tímto úvodem do rukou německým komparatistům náhradu za uvedené příručky a známé studie, pochybil dvakrát; jednak proto, že komparatista má znáti cizí jazyky, jak B. sám o tom mluví v následující kapitole, a dělati německou příručku je pak zbytečné, jsou-li už cizí, jednak že B., nejmírněji řečeno, zatemnil, co je už elementárně vyloženo. Říká se: qui bene distinguit bene docet. Ale to se netýká jen dělení látky v kapitoly. B. zatarasil kromě jiného také cestu, kterou se dal už Tieghem k lepšímu vystižení slovesně umělecké struktury v literárním vědomí

národa a ve vědomí internacionálním, o čemž svědčí rozlišení dvojího stupně method. Tím zatemnil znovu dvojítoť srovnávací problematiky a ztížil si tím zejména pochopení problému slovanských literatur.

4. kapitola *Wie hat die vergleichende Literaturwissenschaft die gegenseitigen historischen und aktiven Beziehungen zu erforschen?* (l. c. 241) je vzhledem k předcházejícím kapitolám ku podivu krátká. B. naznačuje tu hesly základní methodická hlediska, jimž v příručce Tieghemově jsou věnovány dlouhé kapitoly v oddílu literatury srovnané (littérature comparée). K zvláštní methodice literatury generální se tu B. nedostal. Překvapuje to tím spíše, čím více vystupuje v předchozích kapitolách pojetí „Weltliteraturwissenschaft“. V srovnávací literatuře předmět a methoda vzájemně se podmiňují; odtud dvojítoť termínu „literatura srovnaná“ a „literatura generální“, t. j. vlastním předmětem srovnávací vědy je to, co už srovnáním se objevuje z t. zv. národních literatur jako sounáležejí část nebo jako integrální část vyššího celku světové literatury. Odtud je ovšem zčásti omluviti disparátoť 3. a 4. kapitoly Bittnerovy o předměte a methodách. Poukaz na vyčerpávající methodickou literaturu rozhodně by byl více na místě, zvláště když příručka Tieghemova je velmi instruktivní. Na příklad passus následující, který měl číst B. s velkou pozorností. „*Par-delà les histoires littéraires nationales, première étape nécessaire, par-delà la littérature comparée qui les complète, les fait communiquer deux à deux, et en rend intelligibles bien des parties, une troisième discipline intervient pour atteindre de plus près et plus complètement la réalité historique, en achevant le travail de synthèse commencé par les deux premières: c'est la littérature générale. On appelle histoire générale de la littérature, ou plus brièvement littérature générale, un ordre de recherches qui porte sur les faits communs à plusieurs littératures considérés comme tels, soit dans leurs dépendances réciproques, soit dans leur coïncidence.*“ (Tieghem l. c. 174.) A podobně na jiných místech.

II. Dějiny Slovanstva a t. zv. východní Evropa.

Po úvodních kapitolách o srovnávací vědě literární následují u Bittnera dvě hlavní kapitoly už nečíslované: „*Die slavischen*